

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

A multikulturális társadalom: viták, víziók, ideológiák

- [Nyomtatás](#)

[Niedermüller Péter](#)

2010. november 30. kedd, 04:47

Az elmúlt években gyakran lángoltak fel [szenvedélyes viták](#) Európa-szerte a [multikulturalizmussal](#), a multikulturális [társadalommal](#), annak különböző [aspektusaival](#) kapcsolatban. Ennek a ténynek több oka is van – közülük itt hármat érdemes kiemelni. Egyrészt a nyolcvanas évektől kezdődően fokozatosan, de feltartóztathatatlanul változásnak indult az európai országok nagyvárosaiba irányuló migráció jellege. Ennek egyik meghatározó jele, hogy az „új bevándorlók” egyre nagyobb földrajzi és kulturális távolságokból érkeznek Európába; nagy számban vannak köztük olyanok, akik hazájukban is a társadalom peremén éltek, és ebből következően semmi olyan társadalmi és kulturális tőkével, semmi olyan tudással nem rendelkeznek, amely hasznosítható lenne a késő modern társadalmak munkaerőpiacán. Másrészt a bevándorlók második és harmadik generációjának egy – számszerűleg nem túl nagy, de annál agresszívabb, jól körülírható – része politikailag erőteljesen radikalizálódott, ami (legalábbis részben) elválaszthatatlan az iszlám vallási fundamentalizmus terjedésétől. Végül pedig nem lehet megfedkezni az európai társadalmakban jelenlévő szélsőjobboldali világszemlélet és társadalomfelfogás előretöréséről, politikai intézményesüléséről, a rasszizmus megerősödéséről, jobboldali pártok és politikai mozgalmak azon igyekezetéről, hogy politikai tőkét kovácsoljanak a bevándorlás okozta – vélt vagy valós – társadalmi konfliktusokból.

Ennek az európai „trendnek” a legújabb – Magyarországon is érdeklődést kiváltó – megnyilvánulása az a vita, amely az utóbbi hetekben, hónapokban robbant ki Németországban. Kora ősszel jelent meg [Thilo Sarazzinnak](#), a Német Szövetségi Bank igazgatósági tagjának azóta [elhíresült könyve](#), amelyben a szerző rendkívül élesen, helyenként kifejezetten durván és tudatosan provokatív módon támadta az iszlámot, az iszlám vallású bevándorlókat, a zsidókat, Németország migrációs politikáját, s a német kultúra, sőt, a modern, európai Németország pusztulását jósolta arra az esetre, ha az ország nem változtat gyökeresen eddigi bevándorlási politikáján. A könyv rendkívüli mértékben [megosztotta](#) a német közvéleményt. Sarazzinnak rasszizmust vetettek a szemére (nem véletlenül, amint erről később még szó lesz), le kellett mondani igazgatósági tagságáról, kezdeményezték a Német Szociáldemokrata Pártból való kizárását, s a közvélemény jelentős része egyértelműen és határozottan elutasította megállapításait, szemléletét. Egyidejűleg azonban az is nyilvánvalóvá vált, hogy az idegen-, a bevándorlás- és főleg az iszlámellenességnek nem elhanyagolható [társadalmi támogatottsága](#) van Németországban. Nemcsak a szélsőjobboldalon, hanem az alsó-középosztályon belül is. Sőt, a [felmérések](#) azt is kimutatták, hogy más országokhoz – pl.

Hollandiához vagy Franciaországhoz – hasonlóan, itt is [sikerekre számíthatna](#) egy elsősorban idegenellenességre építő jobboldali párt.

Mindezt azért kellett előrebozsítani, mert ebben a politikai környezetben került sor a további eseményekre. Október közepén Potsdamban tartotta éves konferenciáját a [Junge Union](#), a német Kereszténydemokrata (CDU) és a bajor Keresztény Szociális Unió (CSU) közös ifjúsági szervezete. A kongresszuson felszólalt a CSU elnöke, [Horst Seehofer](#), valamint Angela Merkel is. Seehofer [éles támadást indított](#) a bevándorlás, a multikulturális társadalom ellen. Szerinte a „multikulti halott”. Seehofer hangsúlyozta, hogy ő csak a „polgárok aggodalmaira” reagál, az „egészséges patriotizmus” mellett érvel, s nem akarja, hogy a téma a szélsőjobboldal zsákmánya legyen. Így aztán gond nélkül visszhangozhatta a szélsőjobboldal kedvenc toposzait: a bevándorlóknak el kell fogadniuk a német társadalom mindennapi életének szabályait, a hegemon szerepben lévő német kultúrát (*Leitkultur*), valamint a német társadalom „keresztény-zsidó gyökereit”. A bevándorlók támogatása, segítése esetében pedig alapvető elvárásnak nevezte az integrációra való hajlandóságot és képességet (sic!).

Ehhez képest Angela Merkel sokkal [kifinomultabban fogalmazott](#). Szerinte a multikulturális társadalom alapötlete teljes mértékben kudarcot vallott – hogy ez mit is jelent, arról majd később, de nyilvánvalóan sokkal kevesebbet vagy egészen mást, mint hogy a „multikulti halott”; hangsúlyozta a német nyelvtudás elengedhetetlenségét, azt mondta, hogy nemcsak támogatni kell a bevándorlókat, hanem követelni is tőlük, kiállt a „keresztény emberkép” mellett. Ugyanakkor – az államelnökhöz hasonlóan – ő is arról beszélt, hogy az iszlám része Németországnak, a német társadalomnak. Várható volt, hogy ezt követően az ellenzéki pártok is megszólalnak, s így is lett. A zöldek és a szociáldemokraták hasonló élességgel [utasították vissza](#) ezeket a megnyilvánulásokat, s így a vita ismét belesüllyedt a pártközi csatározások mocsarába.

red hot babylon – flickr/charles le brigand

Seehofer és Merkel persze nem a levegőbe beszélt, hanem pontosan felismerte, hogy a keresztény hagyományokra, a német nemzeti kultúra hegemon szerepére, egyfajta „lágý”

kulturális nacionalizmusra hivatkozva szavazatokat, támogatókat lehet nyerni – s erre a jelenlegi politikai helyzetben mind a CDU-nak, mind a CSU-nak égető szüksége van. Azaz Seehofer és Merkel kijelentései elsősorban a belpolitikának szóltak, s csak a német belpolitika kontextusában értelmezhetők. Hogy ez mennyire így van, azt pontosan mutatja a CDU néhány nappal ezelőtti kongresszusára benyújtott [programja](#). Ennek a bevándorlással foglalkozó pontja, amely a „német érdekeket” hangsúlyozza a „multikultural” szemben, tele van olyan elképzelésekkel, amelyek a politikai jobboldal peremvidékein is nagy népszerűségnek örvendenek, és a köznapi politikai vitákat jellemző fekete-fehér gondolkodás logikájának is megfelelnek: a rosszul értelmezett tolerancia ostromozása, az integrációt megtagadók szankcionálása, a párhuzamos társadalmak (erről később még részletesen) elutasítása, a szociális segély kulturális normákhoz kötődő szabályozása stb. Nincs szükség különösebben elmélyült elemzéshez ahhoz, hogy megállapítsuk, a mostani németországi vitának nincs sok köze sem a multikulturális társadalom eszméjéhez, sem annak valóságához. A vita, a benne elhangzó általánosságok sokkal inkább a nyugat-európai társadalmakban, a bevándorlókkal, a kulturális és vallási sokféleséggel, a nyugati civilizáció „pusztulásával”, a nemzeti sajátosságok eltűnésével stb. kapcsolatos előítéletekre reflektáltak. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a bevándorlás és annak minden következménye arra kényszeríti az európai társadalmakat, hogy újragondolják a modern társadalmak egy sor alapvető kérdését, például a politikai részvétel problémáját, az állampolgárságot, a kulturális és vallási sokféleség politikai reprezentációjának a kérdését, az univerzális értékek és a partikuláris kulturális hagyományok viszonyát. Éppen ezért az igazi kérdés nem az, hogy a multikulturális társadalom él-e vagy halott, kudarcot vallott-e, vagy sem. Az igazi kérdés az, hogy milyen lesz a társadalmi és politikai rend a „nemzetek utáni világban”. S erről ebben a vitában nem sok szó esett.

Niedermüller Péter

A multikulturális társadalom: viták, víziók, ideológiák

- [Nyomtatás](#)

[Niedermüller Péter](#)

2010. december 07. kedd, 04:40

II. Történeti kontextus: a nemzet

A multikulturalizmus, a multikulturális társadalom a világ számos részén – Kanadától Ausztráliáig, az Egyesült Államoktól Dél-Amerikáig – elterjedt, a köznapi és a politikai életben egyaránt használatos kategória. A kifejezés legtöbb esetben arra utal, hogy ugyanannak az államnak a keretein belül különböző etnikai csoportok élnek együtt. Vannak olyan államok is – például [Ausztrália](#), [Kanada](#) vagy éppen [Argentína](#) –, amelyek a multikulturalizmussal összefüggésben kifejezetten támogatják a bevándorlást, illetve a kulturális sokféleség és sokszínűség fennmaradását. Mindezt azért kellett futólag megemlíteni, mert az európai országokban zajló viták, illetve a multikulturalizmussal kapcsolatos politika az előbb említettektől eltérő sajátosságokat mutat, aminek elsősorban történeti okai vannak.

Ezek a történeti okok pedig elválaszthatatlanok a nemzet eszméjének, felfogásának alakulásától. Köztudott, hogy a nemzet felfogásának (és az ebből következő politikai gyakorlatnak) Európában két fő formája alakult ki. Az egyik a *ius soli* elvére épül, s a nemzetet a partikuláris etnikai, kulturális hovatartozáson túlmutató, kommunikatív közösségnek tekinti. A nemzetnek ebben a felfogásában nem az állampolgárok kulturális, etnikai hovatartozása a meghatározó, azaz a politikai részvétel nem etnikai alapon szabályozott. A nemzeti kultúra nem öröklött, nem hagyományozott mítoszok, rítusok és narratívák összessége, hanem, mint a mindennapi viselkedés minden más formája, megtanulható, s így mindenki, aki az adott országban születik, automatikusan a nemzet, a társadalom tagja lesz, illetve lehet. A másik *ius sanguinis* elvét követi, s a nemzetet vérszerinti, organikus, „természetes” közösségnek, a nemzethez való tartozást pedig eredendő, öröklött adottságnak tekinti, s a politikai részvétel szabályait is ennek megfelelően alakítja. Míg az előző típus esetében a nemzethez való tartozás individuális jellegű, addig ez utóbbi esetben a nemzethez csak egy meghatározott etnikai csoport tagjaként lehet tartozni. A kettős állampolgárságot szabályozó 2010. évi XLIV. törvény pontosan ezt a filozófiát követi. Ennek a felfogásnak az alapját az a fikció jelenti, amely szerint az individuumok folyamatosan és állandóan ugyanannak a kultúrának a tagjai, és ez az állandóság biztosítja az integráns társadalmi élet lehetőségét. Ebbe a kultúrába beleszületik az ember, ezt örökli, s ettől a kulturális örökségtől, illetve az ezen keresztül definiált nemzeti hovatartozástól nem tud megszabadulni, akárhol éljen is. Az embereknek ezt a helyhez, illetve kultúrához kötöttségét politikai és társadalmi diskurzusok, valamint különböző szimbolikus gyakorlatok

naturalizálják. A „gyökér”, az „anyaföld” és az ahhoz fűződő kapcsolat, a „haza”, a nemzet, mint „anya” vagy „apa”, a „szülőföld”, mind olyan metaforák, szimbolikus konstrukciók, amelyek a nemzethez való tartozást természetes állapotként vagy kapcsolatként jelenítik meg, s megteremtik a nemzetnek, azaz homogén kultúrával rendelkező, zárt csoportnak a mítoszát.

Place des nations – flickr/photosk10

A nemzeti kultúra mítoszában azonban voltak további, fontos politikai és szimbolikus funkciói is. Köztudott, hogy a modern nemzet számára alapvető jelentősége volt és van a kulturális különbség fogalmának, mivel ennek segítségével lehetett az „idegeneket”, illetve a „másikat” elkülöníteni. Ennek megfelelően a nemzetállam nemcsak azzal foglalkozott, hogy „megteremtse” a lojális nemzeti polgár figuráját, hanem azzal is – és ez a két oldal egymástól elválaszthatatlan –, hogy „idegeneket” hozzon létre, hiszen „idegenek”, azaz kulturálisan megkülönböztettek nélkül nincs értelme a nemzeti társadalomnak, a nemzeti identitásnak. Emellett a nemzeti társadalom – a „kulturális nemzet” – „kitalálta” a nemzeti kisebbség kategóriáját is, amellyel azokat a kulturálisan, nyelvileg az anyaországhoz tartozó (vagy ahhoz tartozónak vélt) csoportokat jelölte, amelyek egy másik ország határain belül éltek. Ezzel – talán akaratlanul, de mindenképpen szükségszerűen – megteremtette a területtől függetlenül, csak kulturálisan összetartozó nemzet illúzióját, amelyet egyben aztán egy imaginárius, terület nélküli politikai közösségnek is tekintett. A kettős állampolgárságról

szóló törvény pontosan példázza ezt a fajta gondolkodást is. Másként fogalmazva, a nemzeti kultúra „kifelé”, mások felé a sokféleségre épülő elhatárolódást, a különbözőségek fennmaradását elősegítő határok fontosságát, a kulturális világok önállóságát és öntörvényűségét hangsúlyozza. „Befelé”, a saját társadalom, a saját közösség irányába viszont mindennek az ellenkezőjére helyezi a hangsúlyt. A saját társadalomtól az egyformaságot és a kulturális homogenitást követeli meg, s nem tűri el a társadalmon, a nemzetben belüli kulturális különbségeket, hanem a tagolatlanlanságot, az artikulálatlanságot, egyfajta szimbolikus egységet teszi meg a társadalmi lét alapvető kritériumának. S pontosan ez a paradox logika az, amely ennek a gondolkodási rendszernek a hatékonyságát biztosítja. Hiszen egyrészt azt mondja, mindenkinek joga van a kulturális különbözőségekre, sőt a társadalomban való létezésnek ez az alapja. Másrészt azonban azt is követeli, hogy mindenki a hozzá hasonlók között éljen; a különbözők között legyenek egyértelmű határok.

A migráció, a mobilitás mai mintái nyomán a kultúrához való viszony kétféle formában artikulálódik. Egyrészt rendkívül erős a saját kultúrához való ragaszkodás (erről majd később részletesebben), másrészt viszont határozottan megkérdőjeleződik a kultúra hagyományként vagy örökségként való értelmezése is. Ez utóbbi felfogás a kultúrát nem tárgynak, nem valamiféle megőrzendő, védelmezendő „értéknek”, hanem olyan szimbolikus eszköznek tekinti, amelyet folyamatosan létrehozunk, termelünk, s egyidejűleg állandóan alakítunk, változtatunk, kicserélünk stb., azaz a legkülönbözőbb társadalmi helyzetekben használunk. Ez a változtatható, választható, „opcionális kultúra” az, ami ma egyre több ember mindennapi életében játszik meghatározó szerepet. Ugyanakkor azt is világosan kell látni, hogy a migráció, a bevándorlás, és általában a globalizáció következtében egyre nő azoknak az individuumoknak a száma, akik egyidejűleg több kultúrában is „otthon vannak”, akik számára az a kultúra, amibe beleszülettek, a nemzeti kultúra nem jelenti már az egyedüli és abszolút viszonyítási pontot. Ebből pedig az következik, hogy visszaszorulóban vannak a vagy-vagy elvére felépülő identitások, s egyre inkább terjednek a plurális identitásmodellek. Ami egyben azt is jelenti, hogy a nemzet fokozatosan elveszti kizárólagos kulturális jelentőségét, megkérdőjeleződik a nemzeti identitás hegemon szerepe, a nemzet egyre inkább elveszíti központi politikai és kulturális jelentőségét. Ez a sokak által tagadott vagy el nem fogadott tény pontosan visszatükröződik a multikulturális társadalom körüli vitákban, illetve az azzal kapcsolatos álláspontokban.

A multikulturális társadalom: viták, víziók, ideológiák

- [Nyomtatás](#)

[Niedermüller Péter](#)

2010. december 14. kedd, 01:44

III. Bevándorlás és migráció

Ahogy arra korábban utaltam, a multikulturális társadalom fogalma a világ számos részén olyan országokat jelöl, ahol egyetlen állam határain belül különböző etnikai csoportok élnek együtt. Ez a tény egyrészt összefüggésben állhat az adott ország nemzetivé válásának folyamatával (pl. Indonézia esetében), másrészt pedig lehet a bevándorláspolitikai következménye (pl. Kanada, vagy Ausztrália esetében). Európában azonban más volt a történeti helyzet. Az európai nemzetek történeti kialakulásuk során (és még azt követően is hosszú ideig) etnikailag viszonylag egységesek voltak. E tekintetben persze köztudottan jelentős különbségek voltak egyrészt Nyugat-Európa, másrészt pedig Közép- és Kelet-Európa, valamint a Balkán között. Mindezt csak azért kellett futólag megemlíteni, hogy nyilvánvalóvá tegyem, a multikulturális társadalom kategóriája és eszméje csak a 20. század hetvenes éveiben kezdett feltűnni Nyugat-Európában – Európa szocialista felén pedig teljesen ismeretlen volt egészen a kilencvenes évekig. (S ez még akkor is így van, ha ma sokan nagyon sokféle összefüggésben használják ezt a kifejezést – pl. az Osztrák-Magyar Monarchia vonatkozásában.)

Ez a tény két fontos történeti folyamattal áll összefüggésben. Egyrészt a nagy gyarmatbirodalmak felbomlását követően – Anglia esetében pl. már az ötvenes évektől kezdődően – megindult az egykori gyarmatok lakóinak az anyaországba való vándorlása. Ez a korai évtizedekben elsősorban a jobb módú családokra terjedt ki, akiknek gyerekei, kihasználva a lehetőséget, angol, francia, holland stb. egyetemekre jártak, s a korábbi anyaországokban telepedtek le. Másrészt viszont a hatvanas évek második felétől kezdődően egyre intenzívebbé vált – s ez elsősorban [Németországra](#), illetve kisebb mértékben a német nyelvterületre vonatkozik – a dél-európai vendégmunkások foglalkoztatása, akik között kezdettől fogva többségben voltak a törökök. A vendégmunkások – legalábbis ez volt az eredeti elképzelés – meghatározott időre jönnek dolgozni, majd visszatérnek hazájukba, azaz fel sem vetődött a kérdés, miképpen lehetne integrálni őket abba a társadalomba, ahol éppen a munkájukat végezték. Ez a kétféle népmozgás mintegy előre jelezte a későbbiekben egyre erőteljesebbé váló migráció kereteit, illetve a benne rejlő problémákat. A korábbi gyarmatok jómódú családjaiból származó fiatalok viszonylag gyorsan beilleszkedtek az európai társadalmakba – már csak azért is, mert nem voltak nyelvi nehézségeik, s nem kellett jelentősebb kulturális távolságokat leküzdeniük. Ugyanakkor – és ennek a későbbiek szempontjából fontos jelentősége lesz – szembesülniük kellett azzal, hogy az európai

társadalmak „színes bőrűeknek” „feketéknél” tekinti őket – de nem egyszerűen a bőrük színe alapján. A „[fekete](#)” sokkal inkább történelmi, politikai és kulturális kategóriaként működött, „a bőrük színébe volt beleírva a történelem”, s ez jelentős mértékben befolyásolta ezekben az emberekben a társadalmi hely(zet)ét, mintegy „megágyazott” a feléledő rasszizmusnak, valamint a rá válaszoló polgárjogi mozgalmaknak. A vendégmunkások – pontosabban a vendégmunkások első generációja – viszont egyfajta idegen testként éltek a (német) nagyvárosok egyes negyedeiben. Ezek az emberek nem voltak magas képzettségűek, gyakran olyan munkákra szerződtették őket, amelyeket a helyiek már egyszerűen nem akartak elvégezni, s ennek megfelelően a keresetük sem volt különösebben magas. Arra azonban így is elegendő volt, hogy segítsék az otthon maradottakat. Ugyanakkor nem tanulták meg a befogadó ország nyelvét, alig érintkeztek az őket körülvevő világgal, társadalommal, nem érték őket különösebb, meghatározó fontosságú kulturális hatások – már csak azért sem, mert az őket körülvevő társadalom sem vett róluk tudomást. Így aligha lehet csodálkozni azon, hogy Münchenben, Berlinben, Hamburgban vagy Frankfurtban ugyanúgy, ugyanolyan módon éltek, mint korábban a török kisvárosokban és falvakban. Azaz nemcsak másként „néztek ki”, nemcsak másképpen beszéltek, de másként is öltözködtek, másképpen főztek és ettek, és más volt a vallásuk is – „kívülről” jól megkülönböztethetőek voltak. De nem egyszerűen a bőrük színe, hanem a kultúrájuk okán.

Welcome, Stranger – flickr/Frank Wuestefeld

Ez az itt vázolt helyzet azonban fokozatosan, de feltartóztathatatlanul változásnak indult. Az egykori gyarmatokról már nemcsak a jómódúak érkeztek Európába, hanem a szegényebbek is, akik már anyagi helyzetük okán is csak óriási nehézségek árán tudtak csak talpon maradni – vagy úgy sem. Emellett felnőtt a második, majd a harmadik generáció is, amelyek tagjai számos tekintetben másképpen viszonyultak az európai társadalmakhoz (erről később még részletesebben). Ugyanakkor megindult, s jelentős méreteket öltött az Európába tartó [migráció](#) távoli országokból és vidékekről, elsősorban Afrikából és Ázsiából. A vendégmunkások közül pedig sokan – egyre többen – nem mentek haza, hanem inkább még a családjukat is maguk után hozták. Közöttük is felnövekedett a második és harmadik generáció, akik közül sokan a családi hagyományok és az őket körülvevő, felnevelő társadalom kulturális mintái közötti ellentmondások, diszkrpanciák között örültek.

Röviden: a nyolcvanas évektől kezdődően felgyorsult és kiszélesedett, sokrétűbbé vált az európai nagyvárosokba tartó migráció, aminek számos máig ható következménye van.

Egyrészt az európai társadalmakban **felerősödött** az idegenellenesség, és a rasszizmus. A bevándorlás mélyen megosztotta az európai társadalmakat, s nem kevesen voltak és vannak, akik a nem-európai bevándorlókat egyre inkább – a nemzeti kultúrára vagy éppen az európai civilizációra irányuló potenciális vagy tényleges – veszélyforrásnak tekintették, s tekintik ma is. Másrészt azonban megindult a kulturális sokféleség **kommercializálódása** is: etnikai fesztiválok, éttermek, koncertek, boltok stb. sokasága jött létre a nagyvárosokban, és teremtette meg a kulturális aktivitások új formáit. Harmadrészt, az egyre növekvő számú bevándorló egy sor gyakorlati problémával konfrontálta a várospolitikát Európa-szerte: a nyelvtudás hiánya; a bevándorlók egy nem elhanyagolható része egyáltalán nem tudott megkapaszkodni a munkaerőpiacon, más részük pedig csak bizonyos alacsony keresetű biztosító szektorokban volt képes elhelyezkedni; a lakáspiac törvényeiből következően a bevándorlók csak alacsony státuszú, leromlott állagú negyedekben tudtak lakáshoz jutni; a vallási és kulturális sokféleség egy sor – vélt és valós – konfliktust eredményezett az oktatási rendszerben – és a sort folytathatnám még hosszasan. Mindez összességében odavezetett, hogy egyre nyíltabban fogalmazódott meg a dilemma: hogyan kell(ene) élniük a bevándorlóknak; mennyire reális elvárás, hogy kulturálisan hasonuljanak a befogadó országhoz; hogyan őrizhessék meg, ápolhassák kulturális hagyományaikat; milyen teret kell teremtenie az államnak, a többségi társadalomnak a vallási sokféleség számára; milyen módon és milyen eszközökkel lehet biztosítani a bevándorlók politikai részvételét az adott ország életében; hogyan lehet visszaszorítani az európai társadalmakban felerősödő rasszizmust, idegenellenességet, szélsőjobboldali, újfasiszta gondolkodást. A multikulturalizmus ideológiája, a multikulturális társadalom eszméje ezekre a kérdésekre keresi a választ.

A multikulturális társadalom: viták, víziók, ideológiák IV.

- [Nyomtatás](#)

[Niedermüller Péter](#)

2010. december 22. szerda, 04:33

Integráció és befogadás

Ha valaki veszi a fáradságot, és átnézi a multikulturalizmussal kapcsolatos vitákat, akkor egymástól lényegesen különböző értelmezésekkel találkozik. Ezeket – némileg elnagyolva – három nagy csoportba lehet osztani. A multikulturalizmus *egyik* lehetséges felfogása önmagában tartja értéknek a kultúrák sokféleségét, s a bevándorlók „egzotikus” kultúráját részben esztétikai élménynek („az idegen szép”), részben pedig a kommercializálódás egyik területének tartja. Ugyanakkor ez a szemlélet a társadalmat mint valami mozaikot képzei el, amelyben egymás mellett élnek a különböző befelé zárt, kifelé pedig világosan elhatárolódó etnikai, kulturális csoportok. S noha ez a megközelítés nem annyira a multikulturalizmusról, sokkal inkább az európai társadalmak idegen kultúrákkal kapcsolatos sajátos látásmódjáról szól, az erre irányuló kritika mégis jogos. Elsősorban azért, mert úgy tekint az emberekre, az individuumokra, mint valamiféle [tartályra, konténerre](#), amelyen belül a kultúra egyszerűen „történik”. Ezzel párhuzamosan pedig azt sugallja, hogy ezek az emberek annyiban „érdekesek” a befogadó társadalom számára, amennyiben kulturálisan különbözők, kulturális különbözőségük jelenti egyedüli társadalmi tőkájüket. Ha ezt elveszítik, ha kulturális különállóságuk eltűnik, akkor társadalmi jelentőségük is elvész. Ezt a felfogást mintegy továbbfejleszti az a *másik* magyarázat, amely szerint a multikulturalizmus megteremti annak a lehetőségét, hogy az individuum hű maradjon ahhoz a kultúrához, amelybe beleszületett. A kérdés csak az, miképpen, hogyan, milyen formákban és színtereken lehet hűnek maradni a saját kultúrához, akkor, amikor a befogadó társadalom alapvető követelménye a társadalmi integráció, amelynek része a kulturális asszimiláció is. Ez a nézet különösen problematikus a második és harmadik generáció esetében, akik a szüleik és nagyszüleik kultúráját kizárólagos és „tisztá” örökségnek, „gyökereknek” és a tudatos hozzátartozást [önbecsülés kérdésének](#) tekintik. Arról nem is szólva, hogy ezek a nézetek nem vesznek tudomást az etnikai csoportok belső különbségeiről. Úgy tekintenek a kultúrákra mint autonóm, különálló egységekre, amelyek között az éles, elválasztó határok, nem pedig a kapcsolatok, egymásba fonódások és összeolvadások a meghatározóak. Ugyanakkor alapvető tévedés azt gondolni, hogy a bevándorlók homogén etnikai vagy kulturális csoportokat alkotnak – az, hogy a nyilvánosság „törökökről”, „arabokról” vagy éppen „muzulmán közösségről” beszél, megint csak az európai társadalmak szemléletének a sajátossága. A multikulturalizmus egyik *további* értelmezése azt hangsúlyozza, hogy ez a társadalom megteremti a kulturális hovatartozás, az identitás megválasztásának a szabadságát; hogy nem csak kizárólagosságon alapuló *vagy-vagy* identitásokat tűr meg, hanem párhuzamosságokon és szintéziseken alapuló *és-és* identitásokat is.

Chelsea (New York) – flickr/astio

Akárhogyan is, a multikulturalizmusnak azok a felfogásai, amelyek alapvetően a kultúrára, a kulturális különbségekre, ezek megjelenítésére helyezik a hangsúlyt, elfeledkeznek a legfontosabbról. Arról, hogy a multikulturális társadalom kifejezés nem egyszerűen különböző etnikai csoportok egymás mellett élését jelöli, hanem arra a kérdésre irányítja a figyelmet, miképpen lehet a politikai és társadalmi életet megszervezni és irányítani egy kulturálisan, etnikailag sokféle országban. Azt a kérdést feszegeti, miképpen lehet biztosítani a politikai részvétel jogát azoknak az embereknek, akik máshonnan kerültek az adott országba, kultúrájuk, nyelvük, vallásuk, sőt akár érték- és normarendszerük is eltér a „bennszülöttekétől” – azaz azt kérdezi, miképpen lehet felépíteni [a posztnemzeti társadalmat](#). Másképpen fogalmazva, meg kell különböztetni a multikulturalizmust mint „megélt tapasztalatot”, illetve a multikulturalizmust mint politikai programot. S mindenki, aki élt már olyan városban, negyedben, ahol különböző etnikai csoportok éltek együtt, jól tudja, hogy ez az együttélés számos konfliktussal van megterhelve – de semmivel sem kevesebb, mint egy kulturálisan homogén lakókörnyezetben. Éppen ezért a döntő kérdés az, hogy milyen politikai programot kínál fel a multikulturális társadalom. S akármilyen paradox módon hangzik is, [azt mondja](#), hogy a kulturális különbségeknek nem szabad befolyásolniuk a társadalom politikai életében való részvétel lehetőségét; nem a „kulturális dobozok” és a köztük lévő különbségek a meghatározóak, hanem az állampolgárság, azaz a politikai közösség életében való részvétel lehetősége. S pontosan ezért válik központi jelentőségű kérdéssé az integráció ügye, amit azonban éppen az hátráltat – legalábbis részben –, hogy a társadalom [„kulturális ketrecekbe” zárja](#) az egyes embereket, s a ketrecekbe vagy dobozokba való tartozást politikai jelentéssel ruházza fel. Az integráció mára olyan kifejezéssé vált, amelynek alig van használható jelentése. Egyrészt nyilvánvalóan nem lehet általában beszélni a bevándorlók integrációjáról, mert az nagyon különböző módokon, utakon, formákban zajlik, s ebben a bevándorló közösségek kulturális hagyományai, készségei jelentős szerepet játszanak. Ugyanakkor az integráció nem jelenthet egyszerűen [kulturális asszimilációt](#) – számos példa bizonyítja, hogy a nyelv, a kultúra, a szokások ismerete, sőt követése egyáltalán nem jelent tényleges társadalmi integrációt. Ugyanakkor azt sem tudjuk pontosan, mi az, amit sikeres integrációnak nevezhetünk. Tudomásul kell venni, hogy mindig lesznek emberek, akik nem fogadják el a

társadalom uralkodó normáit. Mindig lesznek emberek, akiknek a hagyományaik fontosabbak, mint a környező társadalomnak való megfelelés. És mindig lesznek emberek, akik képtelenek kikerülni abból a társadalmi-kulturális környezetből, amibe beleszülettek.

Aligha véletlen, hogy integráció helyett ma már egyre több szó esik a társadalmi befogadásról, a bevándorlók és a „bennszülöttek” közötti [kétirányú folyamatról](#). A társadalmi befogadás ugyanis nem csak azt jelenti, hogy a bevándorlóknak be kell illeszkedniük a társadalomba, hanem azt is, hogy a társadalomnak meg kell teremtenie a befogadás lehetőségét, el kell távolítani azokat az akadályokat, amelyek gátolják a befogadást (diszkrimináció, rasszizmus, nyelvi akadályok stb.). Röviden fogalmazva, a társadalmi integráció soha és sehol sem szűkíthető le egyetlen etnikai vagy kulturális csoport asszimilációjának a kérdésére, hanem úgy kell tekinteni mint az egész társadalmat átfogó összetett folyamatot. Mindez természetesen azt is jelenti, hogy a társadalmon belül nincs, nem lehet egyetlen hegemón kultúra, nincs „[Leitkultur](#)”, és nincs a létezésnek magyar minősége...

